پژوهشهای سیاسی جهان اسلام، انجمن مطالعات جهان اسلام
فصلنامه علمی (مقاله علمی-پژوهشی) پژوهشهای سیاسی جهان اسلام، سال دهم، شماره دوم، تابستان ۱۳۹۹، صص ۱۶۶ - ۱۳۷

DOI: ۱۰.۲۱۸۵۹/priw-۱۰۰۲۰۶

تأثیر مجمع تقریب مذاهب‌اسلامی در وحدت و انسجام کشورهای‌اسلامی

ابراهیم کاظمی مومن سرائی[۱]
احمد بخشایش اردستانی[۲]
سوسن صفاوردی[۳]
حجت اله درویش‌پور[۴]

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۱۱/۲۵ **تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۲/۱۷**

چکیده

وحدت اسلامی به معنای تأکید و تکیه بر مشترکات مذاهب اسلامی با مطرح نکردن دیدگاه‌های متضاد است. بطور کلی دو کلمه وحدت و تقریب مترادف‌اند؛ بااین‌حال به نظر می‌رسد که این دو واژه مترادف نباشند، چون معمولاً آنچه از کلمه تقریب به ذهن می‌رسد نزدیکی دیدگاه‌های مذهبی مسلمانان و تلاش جهت کاهش اختلافات است، هم‌چنین که تلاش‌های علمی صورت گرفته در دارالتقریب مصر و اجلاس جهانی تقریب مذاهب اسلامی در ایران، گواه بر این امر است. اما آنچه از واژه وحدت به ذهن خطور می‌کند، معمولاً معنی عام وحدت است که شامل ابعاد مختلف همکاری میان مسلمانان شده است. حل اختلافات و شبهات، حضور فعال، تأثیرگذار و به‌موقع علماء و اندیشمندان، تعظیم شعائر دینی و تقویت ارزش‌های اخلاقی می‌تواند پایه وحدت را در حوزه مذهب و فرهنگ بیشتر کند. ایجاد وحدت نیازمند پیش‌زمینه فکری و فرهنگی خواهد بود، ایجاد حکومت اسلامی واحد، می‌تواند زمینه تحقق را فراهم آورد. در حوزه اقتصاد نیز توسعه و تقویت روابط اقتصادی، تقویت صنعت جهانگردی و یکپارچه‌سازی نظام بانکداری در کشورهای اسلامی می‌تواند تأثیرگذار باشند و این نشان‌دهنده لزوم حضور کارشناسان سیاسی و اقتصادی در کنار کارشناسان مذهبی است.

سوالی که در اینجا مطرح است این است که تأثیر مجمع تقریب مذاهب‌اسلامی در وحدت و انسجام کشورهای‌اسلامی چگونه است؟ فرضیه ارائه شده این است که بازگشت به دین و ترویج آن یکی از راهکارهایی است که اجلاس تقریب به آن تأکید کرده‌اند پایه‌گذاران اجلاس معتقدند وحدت میان مسلمانان به میزان عقل و نگرش آن‌ها بستگی دارد.

یافته‌های تحقیق بدین شرح است که با توجه به وضعیت کنونی مسلمانان در عصر حاضر و با توجه به این‌که علمای بسیاری در ایجاد وحدت بین مسلمانان بسیار کوشیده‌اند تلاش برای اتحاد اسلامی امری بدیهی است. وظیفه‌ای که مسلمانان در برابر یکدیگر دارند رسیدن به برادری و اخوت اسلامی است و وظیفه‌ای که در برابر دشمنان دارند یکی شدن در مقابل دشمن در یک صف است. روش تحقیق این پژوهش به صورت تحلیلی و توصیفی است .

واژه‌های کلیدی: تقریب، همگرایی، مذاهب‌اسلامی، انسجام، اجلاس، فقراقتصادی.

۱. دانشجوی دکتری گروه علوم سیاسی- اندیشه‌های سیاسی، دانشکده علوم سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، تهران، ایران. Vahid_133@yahoo.com

۲. استاد گروه علوم سیاسی - اندیشه‌های سیاسی، دانشکده علوم سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، تهران، ایران. (نویسنده مسئول) ahmadbakhshi0912@yahoo.com

۳. استادیار گروه علوم سیاسی - اندیشه‌های سیاسی، دانشکده علوم سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، تهران، ایران. safaverdi.so@gmail.com

۴. استادیار گروه علوم سیاسی - اندیشه‌های سیاسی، دانشکده علوم سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، تهران، ایران. dr.darvishpur2018@yahoo.com

Copyright © 2010, SAIWS (Scientific Association of Islamic World Studies). This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International, which permits others to download this work, share it with others and Adapt the material for any purpose

[Downloaded from priw.ir on 2026-10-18]
[DOR: 20.1001.1.23222980.1399.10.2.5.8]

[Downloaded from priw.ir on 2026-10-18]

[DOR: 20.1001.1.23222980.1399.10.2.5.8]

مقدمه

وحدت اسلامی به معنای تأکید و تکیه بر مشترکات مذاهب اسلامی با مطرح نکردن دیدگاه‌های متضاد است. وحدت اسلامی به معنای انتخاب یک مذهب مشترک میان تمام مسلمانان نیست؛ بلکه پیش‌شرط رسیدن به وحدت اسلامی، وجود اخوت اسلامی به معنای احساس برادری بین مسلمانان و کشورهای اسلامی نسبت به یکدیگر است.

از منظر مقام معظم رهبری (مدظله) مهم‌ترین و کلیدی‌ترین اصل در سیاست خارجی در حوزه جهان اسلام، اصل وحدت و انسجام اسلامی است. به لحاظ فراوانی کاربرد الفاظ در لسان مقام معظم رهبری، بی‌تردید واژه وحدت اهمیت بسیاری یافته، تا جایی که امروزه از ایشان به‌عنوان یکی از بزرگ‌ترین منادیان وحدت یاد می‌شود. کثرت آثار محققانی که وحدت را از منظر مقام معظم رهبری بحث نموده‌اند شاهد بر مدعاست. قرآن کریم، سنت پیامبر(ص) و سیره اهل‌بیت (ع) که جزء مستندات اسلامی هستند، هرکدام به نحوی مسئله تقریب مذاهب را مطرح نموده‌اند.

امام خمینی (ره) منادی ایده تقریب مذاهب بوده‌اند و برای این اجلاس گام‌های بسیاری برداشته‌اند. عصر ما عصری است که اگر تمامی علما و مردم جهان اسلام نخواهند باهم همکاری کنند این اجلاس نمی‌تواند به هدفش برسد. از این رو با ارائه طرح‌های فکری

و عملی مناسب تلاش کردند علاوه بر جلوگیری از اختلافات داخلی فرقه‌های مختلف اسلامی، از نفوذ و توطئه دشمنان در بین مسلمانان که بیش از هر چیز از وحدت امت اسلامی می‌ترسند، پیشگیری نمایند. مخصوصاً اخیراً که با ترفند جدید خود درصدد هستند برای اهل‌تسنن دشمن وهمی از شیعیان و همچنین برای اهل تشیع دشمن وهمی از اهل سنت و برای جهان عرب نیز یک دشمن وهمی از ایران ایجاد کنند (تسخیری، ۱۳۸۶ ش، ۷۲).

وحدت امت اسلامی بر محوریت رسول گرامی اسلام (ص)، امری ضروری در دین مبین اسلام است که ریشه در قرآن کریم دارد. خداوند در این کتاب آسمانی می‌فرماید: «مُحَمَّدٌ رسول‌الله وَ الَّذینَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَی الْکُفَّارِ رُحَماءُ بَیْنَهُمْ» «محمّد (ص) فرستاده خداوند متعال است و کسانی که با او هستند، در برابر کفار سرسخت و شدید و در میان خود مهربان‌اند». (فتح، ۲۹) خداوند در این آیه شریفه پس‌ازآن که گواهی به رسالت پیامبر اسلام (ص) داده به توصیف یارانش پرداخته و اوصاف ظاهر، باطن، عواطف، افکار و اعمال آن‌ها را طی چند صفت بیان نموده است. یکی از صفات یاران آن حضرت این است که در برابر کفار، شدید و محکم هستند و دومین وصف آنان این است که در میان خود، رحیم و مهربان‌اند (مکارم شیرازی، ۱۳۷۱، ج ۲۲: ۱۳). بنابراین پیروان مذاهب اسلامی باید بر محوریت ایمان به رسول خدا (ص)، فاصله‌ها را از میان خود برداشته و زمینه تقریب بین مذاهب را فراهم نمایند.

با توجه به آیات قرآن‌کریم، اختلاف و تفرقه در میان مذاهب اسلامی، به‌خودی‌خود یک پدیده شوم است که نه خداوند متعال به آن راضی است و نه پیامبر گرامی اسلام (ص) و نه هیچ آموزه دیگری از دین مبین اسلام. بنابراین وحدت و تقریبی که زمینه اختلافات غیرمعقول را از بین می‌برد، به‌طور ذاتی ارزش به سزایی دارد.

لازمه اختلاف بین مسلمانان این است که پیروان مذاهب اسلامی از همدیگر متنفر باشند و در عمل باهم برخوردهای فیزیکی داشته باشند. رهبر معظم انقلاب اسلامی در این مورد، چنین بیان فرموده است: «اختلاف مذاهب اسلامی، اختلاف شیعه و سنی در حد اختلاف عقیدتی مشکلی ایجاد نمی‌کند؛ مشکل آن وقتی است که این اختلاف عقیدتی به اختلاف روحی، به اختلاف رفتاری، به درگیری، به ستیزه‌گری، به دشمنی بینجامد؛ بنابراین آن‌ها ازیک‌طرف گروه‌های تکفیری را به راه می‌اندازند که نه فقط شیعه را تکفیر کنند، بلکه بسیاری از فرقه‌های اهل سنت را هم تکفیر نمایند؛ از آن‌طرف هم یک عده مزدور را به راه

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-10-18]
[DOR: 20.1001.1.23222980.1399.10.2.5.8]

می‌اندازند که برای این آتش هیمه فراهم نمایند، و بنزین روی آتش بریزند (سخنرانی در تاریخ ۱۳۹۲/۶/۲۰).

همواره در طول تاریخ، اسلام دشمنان سرسخت داخلی و خارجی داشته و دارد؛ و همواره حرکت‌ها و نهضت‌های زیادی از سوی دشمنان اسلام و به‌منظور تضعیف اسلام و مسلمانان صورت گرفته است که جنگ‌های صلیبی و حمله مغول از نمونه‌های بارز این حملات هست. امروزه نیز شاهد هجوم بی‌امان بیگانگان و استعمارگران و تلاش آن‌ها برای عقب نگاه‌داشتن کشورهای جهان سوم برای استثمار منابع انسانی و طبیعی و تداوم سلطه غرب بر این کشورها هستیم. اینان با ایجاد تفرقه و جنگ‌های داخلی و جانشین ساختن شعارهای استعماری همچون، ناسیونالیسم، پان‌عربیسم، به‌جای تکیه‌بر اصولگرایی و اتحاد بین‌الملل اسلامی، درصدد تضعیف مسلمانان و غلبه و تسلط بر جوامع اسلامی هستند که ایجاد اختلاف و تفرقه میان شیعه و سنی و حمایت و تجهیز کردن شبکه‌های ماهواره‌ای و همچنین گروه‌های تکفیری ازجمله داعش و ... نمونه‌های دیگری از این نفوذ و دخالت بیگانگان هست.

درراه تحقق اتحاد ملّی و انسجام اسلامی موانعی وجود دارد که شناسایی این موانع و برنامه‌ریزی به‌منظور مقابله با آن‌ها یا رفع‌شان می‌تواند ما را دررسیدن به مقصود یاری دهد. تقویت عامل‌های هم‌گرایی و اتحاد، نتایج مثبت بسیاری به بار می‌آورد و تضعیف آن‌ها آسیب‌های جبران‌ناپذیری به همراه دارد.

امام خمینی و رهبر معظم انقلاب و سایر شخصیت‌های برجسته علمی در کشور اسلامی ایران و حتی در دیگر کشورهای اسلامی همین راه را پیمودند و بارها با دلسوزی خاطرنشان نمودند که در شرایط کنونی، نزدیکی و تقریب تمامی مذاهب و گرایش‌های اسلامی واجبی شرعی است. پیشگامان تقریب اسلامی از طریق قرآن روایات و قبله مشترک سعی می‌کنند در جهان اسلام یکپارچگی ایجاد کنند نکته‌ای که خیلی مهم است این است که تمامی علما و پیشگامان در این موارد باهم دیگر اختلاف‌سلیقه ندارند برای این‌که پیشگامان تقریب مذاهب اسلامی در این کار موفق باشند باید اقدام به برگزاری همایش‌ها و اجلاس‌ها و بهره‌گیری مناسب از آن‌ها گفتمان علمی و تبادل آراء، تأکید بر لزوم تقریب مذاهب اسلامی، ارائه تعریف صحیح از مقوله تقریب مذاهب اسلامی، بالا بردن سطح آگاهی عمومی درباره آثار تقریب و پیامدهای اختلافات مذهبی، صدور فتواهای هم‌گرایی، اتخاذ سیاست‌های مشترک، شناسایی

فصلنامه علمی-پژوهشی پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-10-18]
[DOR: 20.1001.1.23222980.1399.10.2.5.8]

عوامل اختلاف، طرح نظریه جهانی‌شدن در راستای اسلام، ارائه طرح‌ها، شعارها و نمادهای انسجام‌بخشی، تأکید و تمرکز بر عرفان و معنویت، راهکارهایی برای حکومت‌های اسلامی، بالا بردن آگاهی دینی و آموزه‌های دینی، مراعات حقوق اقلیت‌های مذهبی، جلوگیری و محکومیت کارهای افراطی، راهکارهای فردیایه‌های فکری در فرهنگ اختلاف، پایه‌های اخلاقی در فرهنگ اختلاف است پژوهش‌هایی که انجام‌گرفته است

موضوع انسجام و وحدت اسلامی از پیشینه نسبتاً مناسبی برخوردار است و این مسئله از زوایای گوناگون مورد اهتمام پژوهشگران و نخبگان مذهبی و سیاسی بوده است. اجلاس تقریب مذاهب از طریق اصول مشترکی همچون، قبله، قرآن واحد و ... سعی در انسجام امت اسلامی دارند اما به خاطر فرقه‌ها دچار چالش هست در تاریخ پرفرازونشیب اسلام، تفرقه بین مذاهب و ملل اسلامی، از مسائل پیچیده و بنیان‌کن جوامع اسلامی بوده است که خسارت‌ها و لطمه‌های مادی و معنوی جبران‌ناپذیری بر پیکر امت واحده اسلامی وارد ساخته است، این زخم خونین در چهره زیبای امت اسلامی از دید مصلحان امت اسلامی پنهان نمانده و نگرانی آنان را برانگیخته است. ازاین‌رو در مقاطع تاریخی مصلحان بسیاری درصدد ایجاد وحدت بین مسلمین بوده تا التیام‌بخش درد مهلک امت اسلامی باشند، هر یک از آنان اهداف ویژه‌ای را نیز دنبال نموده‌اند. اما با توجه به این‌که در حال حاضر شاهد درگیری‌های قومی و عقب‌ماندگی مسلمین هستیم می‌شود گفت که موانعی در راه این اجلاس و اشخاصی که برای یکپارچگی امت اسلامی قدم برداشته‌اند وجود دارد. این پژوهش به بررسی چرایی عقب‌ماندگی‌ها و علل این‌همه تفرقه خواهد پرداخت.

-پیشینه تحقیق

حسینی دانشیار و محمودی، (۱۳۹۶)، پژوهشی در مورد ریشه‌های پیدایش و رشد جریان‌های تکفیری در آسیای جنوب غربی انجام دادند. مقاله حاضر به روش توصیفی- تحلیلی عارضه تکفیر را مورد کالبدشکافی قرار داده است این پژوهش در مورد رشد جریان‌های تکفیری است. آنان دریافتند که وجود زمینه‌های اقتصادی، جغرافیایی، سیاسی- اجتماعی، ثروت‌های نفتی، عالمان بی‌پروا و جاهلان مقدس‌مآب، سرعت و دایره گسترش تکفیر را افزایش داد و در گام بعد توجه غرب را برای استفاده از آن‌ها برای ایجاد تنش و اختلافات مذهبی به خود معطوف ساخت.

فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-10-18]
[DOR: 20.1001.1.23222980.1399.10.2.5.8]

خسرو پناه، (۱۳۹۴)، پژوهشی در مورد آسیب‌شناسی امنیتی فرقه‌گرایی مذهبی در جهان اسلام انجام دادند در این مقاله بیا می‌شود که: فرقه عبارت از دسته، گروه و طایفه جداشده از جامعه و فرقه‌گرایی، و نوعی کج‌روی اجتماعی است که با تعصب و اطاعت کورکورانه، خواهان جدایی از مذهب اصیل و رسمی جامعه است. خدعه و جهالت، دو عامل مهم پیدایش فرقه‌گرایی مذهبی است که ریشه در نسبی‌گرایی معرفتی و گوهر مدرنیته یعنی فاعل شناسایی انسانی دارد. عوامل درون و برون فرهنگی گسترش فرقه‌گرایی عبارت‌اند از: شکاف اجتماعی ناشی از تقابل سنت و مدرنیته، تبعات روحی و روانی ناشی از جنگ‌های استعماری، بحران هویت دینی، تضعیف معرفت دینی، تخریب ساحت معنویت حقیقی، نهادینه نشدن سبک زندگی، توسعه فناوری‌های ارتباطی و اطلاعاتی و ناشناخته ماندن سرچشمه‌های توطئه. دو آسیب مهم فرقه‌گرایی شامل ایجاد شکاف در جامعه و انحطاط تمدنی و راه مقابله با آن، جمع ارگانیک بین مفاهیم عقلانیت، ایمان، عدالت، امنیت و آزادی است.

شکری مقدم و همکاران، (۱۳۹۴)، پژوهشی در مورد چالش‌های انسجام ملی جمهوری اسلامی ایران: مطالعه موردی قوم بلوچ انجام دادند. این مقاله بر آن است که چالش‌های جمهوری اسلامی ایران در ارتباط با قوم بلوچ را موردپژوهش قرار دهد. اطلاعات موردنیاز این تحقیق به روش کتابخانه‌ای و روش اسنادی گردآوری‌شده، سپس اطلاعات گردآوری‌شده به روش کیفی و توصیفی مورد تجزیه‌وتحلیل قرارگرفته است. آن‌ها در این مقاله بیان کردند که پس از تشکیل دولت مدرن در ایران تاکنون یکی از دغدغه خاطرهای مسئولین امنیتی و سیاسی کشور حفظ یکپارچگی سرزمینی ایران بوده، به‌گونه‌ای که پس‌ازآن فرآیند مشارکت ملی با چالش‌های جدی مواجه شده است و انسجام ملی متأثر از نوع رویکرد حکومت مرکزی در برخی مناطق ایران که منطبق بر اقوام غیر فارس و غیر شیعه‌مذهب هستند در دوره‌های خاص تاریخی انسجام سرزمینی کشور را به چالش گرفته است.

خلیلی دهدزی و قلعه سردی، (۱۳۹۴)، پژوهشی در مورد وحدت و اتحاد در بین مسلمانان از دیدگاه قرآن و اسلام انجام دادند. آن‌ها در این مقاله بیان نمودند که: وحدت اسلامی، آرمانی بلند و متعالی است که از صدر اسلام تاکنون، اندیشمندان و علمای آگاه و روشن‌بین، برای تحقق و تحکیم آن، سعی بسیار کرده‌اند. در مورد لزوم اتحاد و همبستگی مسلمانان، مباحث بسیاری مطرح و اجلاس‌های متعددی برگزار شده است. ضرورت وحدت اسلامی، با دلایل

فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-10-18]
[DOR: 20.1001.1.23222980.1399.10.2.5.8]

محکم عقلی و دینی مورد تأکید قرار گرفته است. اما در میدان عمل، هنگامی‌که مرحله تحقق وحدت در جهان اسلام فرارسیده، موانع متعددی در برابر آن ظاهر شده است که برطرف کردن آن‌ها به همت، تدبیر و هوشیاری مسلمانان نیاز دارد.

ظهیری، (۱۳۹۲)، پژوهشی در مورد تقریب عملی مذاهب اسلامی، ضرورت‌ها و راهکارها انجام دادند و نتایج حاکی از آن است که در عصر حاضر تقریب مذاهب اسلامی و وحدت آن‌ها، آرمانی بلند و امیدی دیرینه است که گذشته از دلایل عقلی، ادله نقلی فراوانی نیز لزوم آن را روشن می‌سازند. در این راستا وظیفه مسلمانان آن است که با اتخاذ تدابیر لازم و راهکارهای عملی، تقریب مذاهب را در پیکره دنیای اسلام حیاتی مجدد بخشند، تا ضمن بازیابی اقتدار گذشته، مجالی را برای تاخت‌وتاز نهادهای سیاسی، اقتصادی و فرهنگی غرب باقی نگذارند.

فرزندی، (۱۳۹۱)، پژوهشی در مورد وحدت و انسجام اسلامی از منظر مقام معظم رهبری (مدظله) (سیاست‌های راه‌کارها) انجام دادند و در این مقاله سیاست‌ها و راه‌کارهای تحقق وحدت و انسجام اسلامی ازنظر مقام معظم رهبری ارائه می‌گردد، این‌که مسئولان و اندیشمندان مسلمان در راستای تحقق انسجام اسلامی چه سیاست‌ها و راه‌کارهایی را باید دنبال نمایند؟ و مناسب‌ترین نگرش برای تحقق سیاست‌ها و راه‌کارهای انسجام اسلامی کدام‌اند؟ افزون بر آن، سیاست‌ها و راه‌کارهای اتخاذشده از نظریه‌های دانشگاهی، درباره تحقق انسجام اسلامی و آسیب‌ها و آفت‌های سیاست‌ها و راه‌کارهای ارائه‌شده و... طرح و تحلیل گردیده است. در پایان با توجه به داده‌های نظری و تجارب عملی، سیاست‌ها و راه‌کارهای بدیع و واقع‌گرایانه درباره انسجام اسلامی معرفی‌شده است. با شناخت و اجرای الگوهای همبستگی، مدل‌های معقول، سیاست‌های علمی و عملی رهبر معظم انقلاب اسلامی درباره انسجام، می‌توان درراه تحقق انسجام، به‌درستی گام برداشت و مسلمانان را در مقابل اختلاف، بیمه نموده و به‌نوعی از پیش‌گیری رسید و از سوی دیگر به درمان دردهای موجود پرداخت

-چارچوب نظری پژوهش

-مفهوم و معنی وحدت و انسجام از دیدگاه اندیشمندان مسلمان

وحدت در لغت، به معنی افراد (ابن منظور، ۱۴۱۶: ۲۲۳) ضد کثرت، یگانه شدن، یکتایی، یگانگی و تنهایی به‌کاررفته است (دهخدا، ۱۳۴۵: ۴۹۸۸). علامه محمدتقی جعفری، با تقسیم

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعية دراسات العالم الاسلامي
فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-10-18]
[DOR: 20.1001.1.23222980.1399.10.2.5.8]

وحدت به مطلق، عارضی، مصلحتی و معقول، وحدت معقول را از بین آن‌ها مناسب دانسته و چنین تعریف می‌کند: قرار دادن متن کلی دین اسلام برای اعتقاد تمام جوامع مسلمانان و برکنار نمودن عقاید شخصی نظری و فرهنگ محلی و خصوصیات آراء و نظریات مربوط به هر یک از اجزاء متن کلی دین که مربوط به تعقل و اجتهاد گروهی یا شخصی است (موثقی، ۱۳۷۰: ۳۰).

وحدت اسلامی عبارت است از: نوعی هم سویی، هم‌فکری و همکاری میان پیروان مذاهب مختلف اسلامی در عرصه‌های مشترک و مختلف سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و مذهبی و... بر اساس اصول مشترک، ثابت و مسلم سیاسی و پرهیز از هرگونه عداوت، تفرقه و دشمنی.

-دیدگاه اندیشمندان مسلمان در مورد تقریب

«تقریب» از ماده قرب ضد بُعد (ابن منظور، ۱۴۱۶: ۸۵) به معنای نزدیک کردن و نزدیک گردانیدن، (دهخدا، ۱۳۴۵: ۸۳۸) و همین‌طور به معنی نوعی رفتن و دویدن آمده است؛ اما اندیشمندان مسلمان نیز برای تقریب، تعریف‌هایی ذکر کرده‌اند که به آن‌ها پرداخته می‌شود. آیت‌الله محمدعلی تسخیری، دبیر کل اجلاس جهانی تقریب مذاب اسلامی می‌فرماید: ازنظر ما تقریب عبارت است از، پای‌بند بودن به بنیادها و اصول مسلم اسلامی و همکاری در عرصه‌های مشترک مذاهب؛ تلاش بی‌وقفه به‌منظور کشف عرصه‌های توافق شده و تلاش گسترش دادن آن‌ها؛ مراجعه هر شخص به مذهب خودش در مواردی که به مذهب خودش ربط دارد و معذور دانستن همدیگر در آن بخش‌هایی که ازنظر اجتهادی نظری وجود دارد؛ توسعه دادن و تحکیم ادبیات و اخلاق تربیتی ازجمله همدلی، خوش‌گمانی و نیل به تفاهم و احساس برادری و همبستگی.

-تفاوت وحدت و تقریب با همبستگی

در مورد تفاوت وحدت و تقریب با همبستگی باید ذکر شود که وحدت و تقریب، دو کلمه هستند که امروزه بیشتر از کلمات دیگر در زمینهٔ موضوع اتحاد و هم‌بستگی مسلمانان به کار می‌روند سؤالی که اینجا مطرح می‌شود این است که تفاوت وحدت و تقریب در چیست؟

فصلنامه علمی -پژوهشی پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-10-18]
[DOR: 20.1001.1.23222980.1399.10.2.5.8]

در کلام اندیشمندان اسلامی به تفاوت این دو کلمه پرداخته می‌شود. برای مثال آیت‌الله واعظ زاده خراسانی، دبیر کل سابق اجلاس جهانی تقریب مذاهب اسلامی، می‌فرماید: «هدفمان از تقریب و وحدت این هست که مذاهب اسلامی به آن نتیجه برسند که در اسلام اشتراک داشته باشند».

آیت‌الله ابراهیمی جناتی استاد فقه مقارن در این زمینه می‌فرماید: وحدت دارای ابعاد گوناگون و مختلفی هست و فعلاً منظور ما دو بعد از آن‌هاست، اولی بعد سیاسی، و دومی بعد علمی و فرهنگی. هدف از بعد سیاسی آن است که مسلمانان از هر قوم و نژاد و ملت و مذهب که باشند، در صف واحد در مقابل استکبار و کفر جهانی، هماهنگی خود را به اسم مصالح عالیه اسلام حفظ کنند. هدف از بعد علمی و فرهنگی همان تقریب مذاهب اسلامی است.[1]

بصورت کلی دو کلمه وحدت و تقریب مترادف‌اند؛ بااین‌حال به نظر می‌رسد که این دو واژه مترادف نباشند، چون معمولاً آنچه از کلمه تقریب به ذهن می‌رسد نزدیکی دیدگاه‌های مذهبی مسلمانان و تلاش جهت کاهش اختلافات است، هم‌چنین که تلاش‌های علمی صورت گرفته در دارلتقریب مصر و اجلاس جهانی تقریب مذاهب اسلامی در ایران، گواه بر این امر است. اما آنچه از واژه وحدت به ذهن خطور می‌کند، معمولاً معنی عام وحدت است که شامل ابعاد مختلف همکاری میان مسلمانان شده است.

ازآنجاکه تقریب مذاهب به معنای نزدیکی مذهبی مسلمانان هست و از طرفی علت اصلی دور شدن مسلمانان از هم دیگر، تعصبات مذهبی و جهل نسبت به افکار و اندیشه‌های هم دیگر است، می‌شود گفت که تقریب مذاهب اسلامی به‌عنوان قسمتی از جلوه وحدت امت اسلامی، مطرح هست. پس به‌طور کل میان وحدت و تقریب، رابطه عموم و خصوص مطلق است؛ به این معنی که وحدت همیشه مفهوم تقریب را دربرمی‌گیرد، اما عکس آن درست نیست (حسینی، ۱۳۸۸: ۲۵).

-ارکان اساسی تقریب

ارکان وحدت موارد گوناگونی دارد که ما در اینجا به بررسی چند نمونه از آن‌ها خواهیم پرداخت:

۱. تقریب بین مذاهب اسلامی (ویژه‌نامه پنجمین کنفرانس بین المللی وحدت اسلامی) شهریور ۱۳۷۱، ص ۲۱- ۲۲.

فصلنامه علمی-پژوهشی پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-10-18]
[DOR: 20.1001.1.23222980.1399.10.2.5.8]

-وحدت ذاتی و فطری انسان

دانشمندان بر این باورند که انسان‌ها از بدو تولد، به زندگی مشترک و به جمع و اجتماع تمایل دارند. دانشمندان و عرفای اسلامی نیز بر این باورند که عالم بر مبنای اتحاد و یگانگی استوار است و اگر یک اراده و یک نظام هماهنگ بر این عالم حکم‌فرما نباشد و یک هدف، موردنظر نباشد جهان به پرتگاه نیستی و نابودی سقوط می‌کند و تباه می‌گردد، بنابراین اگر بین ذرات هر شیء الفت و اتحاد ایجاد نشود، آن شیء وجود خارجی پیدا نمی‌کند. ازآنجاکه نظام تکوین و تشریع با یکدیگر هماهنگی و تطابق دارند و همان‌طور که آفرینش براثر ائتلاف و اتحاد به وجود آمده و اساس جهان بر این مبنا پایه‌گذاری شده است، بنابراین کمال مادی و معنوی و آسایش و سعادت جوامع انسانی نیز درگرو وحدت و الفت است.

-وحدت در خلقت و وحدت نَسَبی

با توجه به اینکه محور اصلی امت اسلامی، توحید بوده و همه مخلوقات در پیشگاه خالق یکتا یکسان هستند و همه بنده او هستند و غیر از او کسی بر آنان حاکمیت ندارد و هیچ انسانی عبد و معبود انسان دیگر نیست، بنابراین هیچ فردی نمی‌تواند آزادی فرد دیگر را محدود کند و او را تحت شرایط و قیودی درآورد. در قرآن مجید مکرر تذکر داده‌شده که خالق تمام موجودات، خدای یکتا است و یکی از نتایج این تذکر، این است که آدمی درمی‌یابد فقط بنده خداست و از قید اطاعت و بندگی دیگران آزاد است. قرآن علاوه بر اینکه خالق انسان و جهان را خدای یکتا معرفی می‌کند، اصل و نسب و پدر و مادر همه انسان‌ها را نیز یکی می‌داند.

-وحدت عقیده

یک امت می‌بایست به اصول مشترکی پایبند باشند که بر اساس اتفاق‌نظر دانشمندان اسلامی این اصول عبارت‌اند از: توحید، نبوت و معاد. این اصول در کتاب و سنت و در بین همه مذاهب اسلامی به‌عنوان پایه و اساس و ملاک مسلمان بودن شناخته‌شده است، که انکار و یا حتی عقیده نداشتن به یکی از آن‌ها خروج از اسلام را سبب می‌شود و برعکس، تنها اعتقاد به این سه اصل، مسلمان بودن فرد را کفایت می‌کند. البته در هر یک از مذاهب

فصلنامه علمی -پژوهشی پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-10-18]
[DOR: 20.1001.1.23222980.1399.10.2.5.8]

اسلامی اصول دیگری اضافه‌شده است؛ به‌طوری‌که در مذهب شیعه اعتقاد به دو اصل دیگر یعنی امامت و عدل شرط لازم برای شیعه بودن افراد قرارداد شده است اما این عقاید اصول مذهب‌اند نه اصول دین؛ یعنی شرط شیعه بودن هستند نه شرط مسلمان بودن. مهم‌ترین و اساسی‌ترین اصل برای مسلمان بودن، اصل توحید است؛ به‌عبارت‌دیگر هرکسی که وحدانیت خداوند را قبول داشته و به آن معتقد باشد، با مسلمانان دیگر هم‌صدا، هم‌نوا و متحد شده است.

-وحدت در رهبری

همه رهبران مذاهب اسلامی اطاعت از خدا و رسول و پیروی از کتاب و سنت را جزء اصول و ارکان اسلام می‌دانند و در سندیت کتاب و سنت و رهبری خدا و رسول در کلیه شئون دین اتفاق‌نظر دارند، بنابراین «وحدت در رهبری» به‌نوبه خود از عناصر اتفاق و اتحاد امت اسلام بوده و انکارکننده آن، خارج از زمره مسلمانی است.

-وحدت اخلاقی و روحی

در بسیاری از آیات و روایات، مؤمنان به صفاتی خاص و مشترک متصل شده‌اند، صفاتی مانند تقوا و پرهیزگاری، توکل بر خدا، رویگردانی از غیر خدا، تسلیم در برابر فرمان خدا، صداقت، امانت داری، مهربانی باهمنوع، وفای به عهد، ایثار، شجاعت، در پی حقیقت بودن، ظلم‌ستیزی و ...، که نشان‌دهنده وحدت اخلاقی و اشتراک روحی مسلمانان است. اگرچه این خصلت‌ها در همه افراد یکسان نیست و متناسب با درجات ایمانی افراد شدت و ضعف آن متفاوت است، اما وجود کمترین میزان این خصلت‌ها سبب می‌شود تا همبستگی روحی و اخلاقی معجزه‌آسایی بین مسلمانان و مؤمنان ایجاد شود.

-وحدت در امور اجتماعی

اسلام رسیدگی به امور جامعه اسلامی و مسائل مسلمانان را شرط مسلمانی می‌داند؛ به‌طوری‌که پیامبر اکرم (ص) کسی را که صبح کند درحالی‌که به امور مسلمانان اهتمام نداشته باشد، مسلمان نمی‌داند، بر این اساس بیشتر دستورات اسلام مبنی بر رعایت حقوق اجتماعی

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-10-18]
[DOR: 20.1001.1.23222980.1399.10.2.5.8]

دیگر مسلمانان و رسیدگی به مسائل آنان است. بسیاری از دستورات اجتماعی اسلام مبنی بر همین اصل رسیدگی به امور مردم، به‌ویژه مسلمانان است. دستوراتی از قبیل: تعاون و همیاری، صله‌رحم، عفو و گذشت، تقدم بر سلام، رعایت حق‌الناس، کمک به محرومان و مستضعفان، مبارزه با ظلم و ظالم، صدقه، قرض‌الحسنه، انفاق و ... .

-وحدت در امور اقتصادی

سازمان اجتماع بشری شباهت زیادی به کانون خانواده دارد و همان‌طور که هرکدام از اعضای یک خانواده به‌تناسب قدرت و توانایی اقتصادی و مالی خود به خانواده کمک می‌کنند و این همکاری هرگز حق مالکیت افراد را به خطر نمی‌اندازد و منافع و حقوق آنان را به‌هیچ‌وجه ضایع نمی‌کند، در مقیاسی بزرگ‌تر در جامعه اسلامی افراد می‌بایست همچون اعضای یک خانواده، همیاری و همکاری اقتصادی نظام‌مند و منسجمی داشته باشند و تصور نکنند که با این همکاری حق‌وحقوقشان و حق مالکیتشان از بین می‌رود.

-اصول اجلاس تقریب مذاهب

-اهداف تقریب

فقها و دانشمندان طراز اول جهان اسلام، با تأکید کردن بر اصول دین و تکیه بر مشترکات موجود میان مذهب‌های اسلامی، بیان نموده‌اند که اختلافات فرعی و جزئی باعث کفر یا خروج از دین نمی‌شود. چنان‌که امام ابوالحسن اشعری بنا به نقل احمد بن ظاهر سرخسی، از نزدیک‌ترین یاران او، زمان فوتش یاران و نزدیکان خود را جمع کرده و به آن‌ها می‌گوید: شما شاهد هستید که من هیچ‌کدام از اهل قبله را به خاطر گناهی تکفیر نمی‌کنم، چون همهٔ آن‌ها به معبود واحد و یگانه‌ای توجه دارند و اسلام دربرگیرندهٔ تمامی آن‌هاست (شعرانی، ۱۳۰۵: ۱۰) هم‌چنین شیخ‌الاسلام مخزنی از طرف امام شافعی می‌گوید که او تصریح کرده بر این‌که هیچ شخصی از اهل قبله را تکفیر نمی‌کند (همان، ۱۴۲). اصل‌های اجتماعی میان امت، جوهر اسلام و مبانی آن را تشکیل داده است، که هر شخصی که به آن ایمان داشته باشد، مسلمان است و بین او و دیگر مسلمانان، با هرگونه مذهب و فقهی، اخوت و برادری درراه خدا و پیامبرش برقرار می‌گردد و باوجوداین اخوت توهین، دشمنی و اذیت آن مسلمانان و یا حتی جانب دشمنان و

[Downloaded from priw.ir on 2026-10-18]
[DOR: 20.1001.1.23222980.1399.10.2.5.8]

مخالفان او را گرفتن حرام می‌گردد. و از آن جای که این اصول مرز میان اسلام و کفر هست و التزام به این اصول، مسلمانان را از غیرشان جدا می‌گرداند، ضروری است که پیروان مذاهب اسلامی آگاه باشند که هر شخصی که به این اصول ملتزم هست مسلمان است و دوستی و محبت و یاری او بر همگان واجب و دشمنی کردن با او و هم‌چنین بدرفتاری با او حرام است.

-استراتژی تقریب

۱. تشنج‌زدایی

۲. توان‌افزایی

۳. معرفت آرایی

-تشنج‌زدایی

دشمنان اسلام تلاش کرده‌اند تا با برانگیختن شخصیت‌های مجهول مثل آیت‌الله بلژیکی، شیخ حسن آلمانی و شیخ یوسف فرانسوی و با برپا کردن محافلی که به‌ظاهر تاریخ اسلام را بیان می‌کنند اما هدف آنان برجسته کردن یا ساختن صحنه‌هایی است که احساسات طیف‌های داخلی مسلمین را علیه هم دیگر تهییج می‌کند، جو تشنج را دامن می‌زنند و هر یک از دو طرف درگیر را به مجروح کردن طرف مقابل تشویق می‌کند. از طرف دیگر می‌بینیم خلفای راشدین با نام‌گذاری فرزندان خود به اسم یکدیگر و انجام ازدواج‌های فامیلی و شرکت در نمازهای جماعت به امامت فردی که با او در مورد نحوهٔ ارادهٔ جامعهٔ اسلامی بعد از پیامبر اختلاف‌نظر داشته‌اند، سعی می‌کردن تا تشنج‌زدایی کنند و روابط را عادی جلوه دهند. و بعدازآن تا ائمهٔ اربعهٔ مذاهب همین راه و روش را رعایت کرده‌اند و حتی پشت سر امامی که فتوای او با فتوای آنان مخالفت داشته نماز خوانده‌اند.[1] هرچند که در کتاب‌ها آورده‌اند که اما همهٔ این‌ها یا جاهل بودن دوستان یا شیطنت دشمنان است که چنین پیکرهٔ یک جامعه را آزرده و دردمند کرده‌اند که ناآرامی و تنش را به آن تحمیل نموده‌اند والا هیچ‌گاه رهبران آگاه و عالم و متکی به وحی و سنت چنین سخنانی را بر لب نمی‌آورند و اختلاف‌نظر و رأی، را به تشنج‌آفرینی و توهین نمی‌برد.

۱. هم چون نماز خواندن ابوحنیفه و یارانش که قائل با وجوب بسم الله نبودند، پشت سر امام مدینه که قائل به وجوب آن بود و اقتدای ابویوسف حنبلی مذهب در نماز به رشید مالکی مذهب، در حالی که احمد بن حنبل خون گرفتن را موجب بطلان وضو می‌داند به خلاف مالک. رشید در آن ساعات حجامت کرده بود و سپس به نماز ایستاده و ابویوسف پشت سر او نماز خواند و گفت چرا پشت سر رشید نماز نخوانم در حالی که شافعی در صبحگاهی که در نزدیک آرامگاه ابوحنیفه نماز می‌خواند، به احترام او قنوت نماز را به جای آورد.

فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-10-18]

[DOR: 20.1001.1.23222980.1399.10.2.5.8]

دکتر عبدالمجید سلیم می‌گوید: اصحاب پیامبر گرامی اسلام (ص) و پیروان آنان و رهبران مذاهب، گاهی باهم اختلافاتی داشتند و یکی حجت و دیگری دلیل دیگری را رد می‌کرد و ازنظر خوش با دلیل ازنظر خود دفاع می‌نمود، اما تا به امروز نشنیده‌ایم که یکی از آن‌ها از دیگری به بدی یاد کند یا این‌که او را متهم کند و هیچ‌گاه این اختلاف عامل دشمنی و کینه نبوده است.

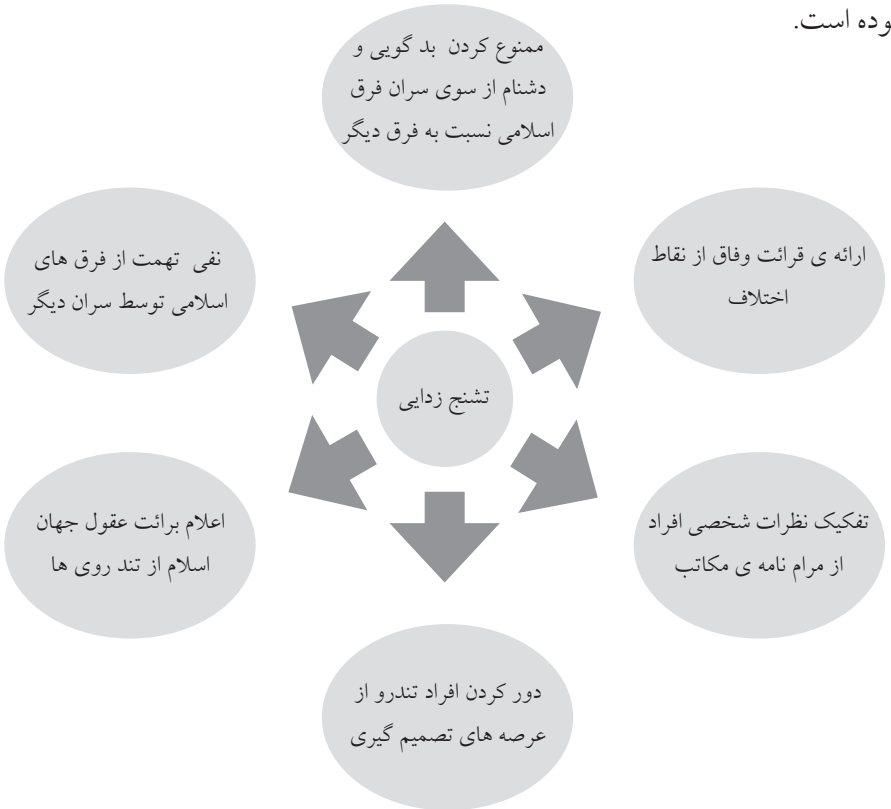

شکل ۳-۱- تشنج زدایی

-توان‌افزایی

جامعه اسلامی باید، جامعه‌ای توانمند و مقتدر باشد. اقتدار جامعهٔ اسلامی دشمنان را به خود مشغول می‌کند و افراد موجود در درون این مجتمع را به کار سازنده، تولید علم، ثروت و فناوری وامی‌دارد. بیشتر دعواها و مشکلات، ره آور ضعف و رکود علمی و مشکلات اقتصادی کشورهای اسلامی هست که دام صید دیگران قرار می‌گیرند و به حرف‌های بیات‌شده می‌پردازند. درحالی‌که دنیا با شتاب هر چه بیشتر به نوآوری و تکامل علمی می‌اندیشد چرا ما

فصلنامه علمی -پژوهشی پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-10-18]
[DOR: 20.1001.1.23222980.1399.10.2.5.8]

باید همواره در مورد اختلاف فتحه یا کسرهٔ لا ارجکم بحث کنیم؟ متأسفانه کشورهای اسلامی دچار ضعف‌های اقتصادی شدیدی می‌باشند و کشور ایران نیز ازلحاظ اقتصادی باوجود درامدهای نفتی کلان ضعیف است چرا مردم ایران باید این‌همه زجر بکشند چرا باید این‌همه اختلاس در یک کشور اسلامی باشد.

رهبر معظم نظام اسلامی حضرت آیت‌الله خامنه‌ای مدظله‌العالی نیز به گونه‌های مختلف و در رهنمودها و پیام‌های خود بر آن تأکید کرده‌اند. راهکارهای علمی پیشنهادی این راهبرد چنین هست:

- تشکیل دانشگاه‌های بین‌المللی و بین مذاهبی.
- –تلاش برای دسترسی به فناوری هسته‌ای، نانوتکنولوژی و بیوتکنولوژی.
- تشکیل سازمان‌های اقتصادی چندملیتی اسلامی (جمعی از اندیشمندان، ۱۳۸۴: ۶۴).

–معرفت آرایی

در عصر انفجار اطلاعات مهم‌ترین مؤلفهٔ قدرت، ابزار اطلاعات هست. جورج بوش پدر در اواخر دورهٔ ریاستش می‌گوید: «به‌عنوان رئیس‌جمهور ایالات متحدهٔ آمریکا من به شما اطمینان می‌دهم که عملیات شنود، فاکتور اصلی فرایند تصمیم‌گیری در عرصهٔ بین‌المللی هست.»[1] پروژهٔ مهم و حساس تقریب بدون استفاده کردن از فنّاوری IT به نتیجهٔ دلخواه نخواهد رسید. آرایش اطلاعاتی و تبلیغاتی جهان اسلام در محدودهٔ داخل فرقه‌های مسلمان و در فضای خارج از آن در سرانجام سالم ارّابه تقریب، نقش بسیار مهمی را ایفا می‌کند و همچنین راهکارهای علمی زیر دراین‌ارتباط پیشنهاد می‌شود.

- افزایش آشنایی فرق اسلامی نسبت به همدیگر از طریق تدوین کتاب‌ها، تهیهٔ مقالات و مجلات دیجیتالی و رسانه‌ای روز.
- آگاه کردن مسلمانان از شرایط و طرح‌های آن‌سوی اردوگاه مسلمانان و پس پردهٔ دهکدهٔ جهانی، خاورمیانه بزرگ، جهانی‌شدن و معاهده‌هایی همانند NPT و ... .
- بهره‌برداری بهتر از کنگرهٔ عظیم حج.
- ایجاد کردن تسهیلات در روابط علما، دانشمندان و پژوهشگران کشورها و مذهب‌های

۱. مجلهٔ سیاحت غرب، شمارهٔ ۴، ص ۴۴، مرکز پژوهش‌های صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران، به نقل از مجلهٔ کنفیدانسیل دفانس، ژوئیهٔ ۲۰۰۰.

[Downloaded from priw.ir on 2026-10-18]
[DOR: 20.1001.1.23222980.1399.10.2.5.8]

مختلف برای دیدار با یکدیگر.

• انتشار مرام‌نامه و منشور واحد ملل مسلمان.

• بازنویسی و پالایش متن‌هایی که از میراث‌های اصیل هر یک از مذاهب هستند، چراکه حاوی مواردی هستند که به‌تقریب مذاهب اسلامی لطمه وارد می‌کند.

• فراهم کردن زمینه‌های فکری، قانونی و حقوقی تشکیل اتحادیهٔ کشورهای اسلامی.

• حضور فعال مسلمانان در مجامع بین‌المللی، علمی و حقوقی.

• شبکه کردن و متصل نمودن مجامع تقریب بین مذاهب اسلامی در ایران، لبنان، مصر، عراق و ... . و تشکیل کنفدراسیون بین‌المللی تقریب بین مذاهب اسلامی.

• تمامی متصدیان و مسئولین جامعه اسلامی باید خداشناس باشند خداشناس به معنای تمام کلمه نه این‌که تظاهر به خداشناسی بکند و بعد از مدتی ضربات سنگینی به جامعه زده و ایمان مردم را نیز سست کند که این‌ها افتی عظیم‌تر به ایمان مردم می‌زنند (جمعی از اندیشمندان، ۱۳۸۴: ۶۵).

-چهار شکل کارکردی عام برای هرگونه هم‌گرایی

۱- سطح هویت

۲- سطح هدف

۳- سطح انسجام

۴- سطح انطباق

در سطح هویت چالش اصلی برای هم‌گرایی و تقریب هراس نانوشته‌ای است که عوامل واجد استعداد همگرایی را از هم دور می‌کند در این دغدغه نگرانی‌هایی وجود دارد که وحدت و همگرایی حصول از تقریب هویت تعریف شده است.

در سطح هدف نیز نگرانی حاصل از سطح هویت به حوزهٔ اهداف تسری پیدا می‌کند و پرسش‌های بازدارنده‌ای در برابر عوامل هم گرا ایجاد می‌کند این‌که آیا همگرایی و تقریب موجبات واگرایی از اهداف را به همراه داشته باشد؟ آیا انرژی‌های بسیج شده در راستای اهداف تعریف‌شده در فرایند تقریب و همگرایی کاهش نخواهد یافت؟

در سطح انسجام مهم‌ترین سطح عام تقریب و هم‌گرایی است هستهٔ اصلی مسئله تقریب در کم و کیف انسجام هنجاری است که مبتنی بر اصول مشترک ارزشی است.

[Downloaded from priw.ir on 2026-10-18]
[DOR: 20.1001.1.23222980.1399.10.2.5.8]

در سطح انطباق تقریب و هم‌گرایی در چالش‌های ناشی از هویت‌های مقاوم در برابر تقریب قرار می‌گیرد این هویت‌ها مقاومت خیز از درون محیط‌های خواهان تقریب بر ضد عوامل همگرایی و وحدت وارد عمل می‌شود و نیروها و عمال همگرا را به چالش می‌اندازد. در فصل‌های بعدی به انواع چالش‌ها در مقابل تقریب پرداخته خواهد شد.

-قرآن و خاستگاه مذاهب اسلامی

قرآن کریم آخرین کتاب الهی است که از سوی خداوند متعال، توسط پیامبر گرامی اسلام (ص) برای هدایت بشر فرستاده‌شده است. آن‌گونه که ذکر گردید، همه مذاهب اسلامی، افکار و اندیشه‌های فکری و عقیدتی خود را برگرفته از گزاره‌های قرآن می‌دانند و بر آن مصر هستند. این خود یکی از محورهای مشترک مذاهب اسلامی است که قرآن را منشأ و خاستگاه اندیشه خود قرار می‌دهند. آنان معتقدند قرآن هر چیزی را که برای به کمال رسیدن ابدی و سعادت جاودانگی انسان لازم است، بیان کرده است و نیز قرآن، کلام الهی و از هرگونه تحریف مصون است، زیرا خداوند متعال خویش را حافظ و نگه‌دار آن می‌داند (حجر/۹). از دیدگاه قرآن کریم، عقیده توحیدی رشته محکمی است که همه موحدان و یکتاپرستان را همچون دانه‌های تسبیح در خود جای می‌دهد و با قرار دادن هر فردی در جایگاه مناسب خود، امتی واحد، نیرومند و باعظمت به وجود می‌آورد:

إِنَّ هذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً واحِدَةً وَ أَنَا رَبُّكُمْ فَاعْبُدُونِ (انبیا/۹۲)،

وَ إِنَّ هذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً واحِدَةً وَ أَنَا رَبُّكُمْ فَاتَّقُونِ (مؤمنون/۵۲)

بنابراین، قرآن کریم مهم‌ترین و اساسی‌ترین محور و منبع مشترک مذاهب اسلامی است. پیروان مذاهب اسلامی می‌توانند به‌عنوان «حبل الله» به آن تمسک جویند و با محوریت قرآن در عرصه‌های فرهنگی، سیاسی، اقتصادی و... با یکدیگر هم‌سو نگری و تعامل کنند. خداوند می‌فرماید:

وَ اعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللهِ جَمِيعاً وَ لا تَفَرَّقُوا وَ اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْداءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْواناً وَ كُنْتُمْ عَلى شَفا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْها كَذلِكَ يُبَيِّنُ اللهُ لَكُمْ آياتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ؛ و همگی به‌وسیله حبل خدا خویشتن را حفظ کنید و متفرق نشوید و نعمت خدا بر خویشتن را به یاد آرید، به یاد آرید که با یکدیگر دشمن بودید و درحالی‌که بر لبه پرتگاه آتش بودید، او شما را از آن پرتگاه نجات داد. خدای تعالی این‌چنین آیات خود

[Downloaded from priw.ir on 2026-10-18]
[DOR: 20.1001.1.23222980.1399.10.2.5.8]

را برایتان بیان می‌کند تا شاید راه پیدا کنید (آل‌عمران/ ۱۰۳). مفسران به‌اتفاق، یکی از معانی «حبل الله» را قرآن کریم دانسته‌اند که خداوند متعال، علاوه بر مطرح کردن اصل وحدت اسلامی در این آیه، مسلمانان را به تمسک به آن سفارش کرده است.

-ایجاد روابط پایدار میان علمای مسلمانان و مراکز علمی جهان اسلام

وحدت امت اسلامی و متحدشدن مسلمانان یکی از آرزوهای دیرینه همهٔ مسلمانان، مخصوصاً دانشمندان، فقها و علمای مسلمین است که بزرگ‌ترین دلیل این ادعا، طرح مبحث‌های فراوان و شرح و بسط آیات و احادیث مربوط به این مسئله هست و به‌خصوص کتب تفسیر و حدیث مملو از این افکار و نظریات هست. در این زمینه و مهم‌تر از همه ایجاد دارالتقریب بین المذاهب الاسلامیهٔ در کشور مصر هست که از زمان تأسیس تاکنون علاوه بر سکون و سکوت در دوره‌های اخیر، اقدامات شایسته و بسیار چشمگیری انجام داده است. ایجاد اجلاس (جهانی) تقریب بین مذاهب اسلامی در تهران و فعالیت مستمر نزدیک به دو دههٔ آن نیز از نتایج همان اقدامات هست که درراه تحقق بخشیدن اتحاد علمی امت اسلامی صورت گرفته است.

-اختلاف‌های امت اسلامی

در مورد اختلاف‌های امت اسلامی اختلاف‌های بسیاری وجود داشته است که به بررسی بعضی از این موارد پرداخته می‌شود:

-خلافت و امامت

در مسئله خلافت پس از رحلت رسول گرامی اسلام (ص) دو دیدگاه متفاوت وجود دارد: یکی از آن اهل سنت و دیگری شیعه است. هر دو گروه معتقدند که خلیفه پس از پیامبر، کسی است که زمام امور را باید به دست بگیرد و به تنظیم امور بپردازد، ولی در قلمرو کار او، کاملاً دو نظر مختلف وجود دارد و همین امر سبب شده که ماهیت خلافت و همچنین شرایط امام، در دو مکتب به دو گونه جلوه کند.

اختلاف در این‌که خلافت جزء احکام فرعی است یا از اصول است، سبب اختلاف در اهمیت خلافت و امامت شده است. امام در نزد اهل سنت شبیه رئیس دولت است که امروزه افراد از راه‌های گوناگون به چنین مقامی می‌رسند، گاهی او را مردم انتخاب کرده و گاهی نمایندگان مردم در مجلس شورا و احیاناً از طریق کودتای نظامی بر سرکار می‌آیند، در چنین

[Downloaded from priw.ir on 2026-10-18]
[DOR: 20.1001.1.23222980.1399.10.2.5.8]

فرمانروائی شرطی جزء لیاقت و شایستگی برای اداره امور و آگاهی اجمالی از شریعت چیز دیگری لازم نیست، در طول مدت خلافت خلفای اموی و عباسی به‌عنوان جانشینان پیامبر بر مردم حکومت کردند و برخی فاقد بعضی از این شرایط نیز بودند.

امامت ازنظر شیعه دارای چنین تعریفی است: رئاست عام فی امور والدین وال دنیا نیابهٔ آن النبی (ص). بر اساس منابع شیعی، محمد، دامادش علی را به‌عنوان جانشین انتخاب کرده است. اختلاف بین دو گروه بزرگ از مسلمانان از این لحظه تاریخی آغاز شد و کسانی که از علی در برابر ابوبکر دفاع می‌کردند، به‌عنوان شیعه شناخته شدند. کلمه عربی «شیعه» به معنای «پیرو» هست و اشاره به کسانی دارد که از جانشینی علی بعد از پیامبر حمایت می‌کردند و به‌عنوان شیعیان علی شناخته می‌شوند.

اختلاف و شکاف میان دوشاخه اصلی دین اسلام هنگامی بیشتر شد که حسین (ع)، پسر علی خلیفه اول مسلمانان، در سال ۶۸۰ میلادی در کربلا توسط نیروهای خلیفه حاکم کشته شد. پس از قتل حسین (ع)، خلفای سنی قدرت سیاسی را تصاحب کردند و با تثبیت جایگاه خود شیعیان را به حاشیه زندگی سیاسی راندند.

-دیدگاه فرق در باب صحابه

علمای اهل سنت اصحاب پیامبر را عادل و آن‌ها را لایق بهشت می‌دانند. اصحابی که بعضاً تخلفاتی مانند شراب خوری، زنا و... داشته‌اند. صحابه با تخلفات این‌چنینی با چه معیار و ملاکی بهشتی می‌باشند. البته در کنار این اصحاب متخلف، اصحاب واقعی دیگری مانند سلمان و ابوذر و ... وجود داشته‌اند که آن‌قدر نزدیک شدند که نسبت اهل‌بیتی را کسب کردند

علمای اهل سنت برای اثبات مدعای خود به این آیات تمسک می‌کنند.

اولین آیه شریفه: «وَالسّابِقُونَ الْأَوّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنصَارِ وَالّذِينَ اتّبَعُوهُم بِإِحْسَانٍ رّضِيَ اللّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ...(توبه/۱۰۰) و از میان مهاجران و انصار پیشگامان نخستین آن‌ها که در ایمان و هجرت و یاری پیامبر بر دیگران سبقت گرفتند و نیز کسانی‌که پس از آنان به جرگه مؤمنان پیوستند و با پیروی نیکویی از آنان پیروی کردند، خداوند از آنان خشنود شده و آنان نیز از او خشنودند...»

دومین آیه شریفه: «كُنْتُمْ خَيْرَ أُمّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللّهِ وَلَوْ ءَامَنَ أَهْلُ الْكِتَابِ لَكَانَ خَيْراً لّهُم مّنْهُمُ الْمُؤْمِنُونَ ...(آل‌عمران/۱۱۰) در آغاز

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-10-18]
[DOR: 20.1001.1.23222980.1399.10.2.5.8]

اسلام شما مسلمانان بهترین امتی بودید که برای مردم پدیدار شدید، چراکه به کار نیک فرمان می‌دادید و از کار ناپسند بازمی‌داشتید و دعوت خدا را باور داشتید، پس اگر اهل کتاب نیز دعوت خدا را پذیرفته بودند، قطعاً برایشان بهتر بود. ولی تنها گروهی از آنان ایمان آوردند و بیشترشان از فرمان خدا خارج شدند.» و آیاتی دیگر مانند (سوره فتح، آیه ۸)، (سوره بقره، آیه ۱۴۳) و... ولی شیعه اصحاب پیامبر را به دو قسمت عادل و غیر عادل تقسیم می‌کند. این‌ها مسائلی هستند که اختلاف بین اهل سنت و شیعه است.

-کارکردهای اجلاس تقریب مذاهب

قبل از این‌که به کارکردهای اجلاس تقریب مذاهب پرداخته شود اول به مساله تکفیر می‌پردازیم.

-جریان تکفیری از نگاه رهبر انقلاب

حضرت آیت‌الله خامنه‌ای در دیدار شرکت‌کنندگان در «کنگرهٔ جهانی جریان‌های افراطی و تکفیری از دیدگاه علمای اسلام» فرمودند: «جریانی که امروز به نام داعش شناخته می‌شود یکی از فروع شجرهٔ خبیثهٔ تکفیر است، و نه همهٔ آن (۱۳۹۳/۰۹/۰۴). پیش‌ازاین نیز ایشان در دیدارهای مختلف به تشریح ابعاد گوناگون جریان تکفیری پرداخته بودند. در جدول زیر بیانات رهبر انقلاب اسلامی درباره جریان تکفیری در دیدارهای مختلف بررسی‌شده است:

جدول - بیانات رهبر انقلاب اسلامی درباره جریان تکفیری در دیدارهای مختلف

ویژگی‌های جریان تکفیری	۱. تکفیر مسلمانان به‌خاطر جهالت و نداشتن نگاه نو و فهم نو از معارف اسلامی
	۲. حمایت سرویس‌های امنیتی و اطلاعاتی آمریکا و رژیم صهیونیستی از جریان تکفیری
	۳. فریب‌خورده بودن گروه‌های تکفیری
	۴. شرک ندانستن اطاعت طواغیت زنده و شرک دانستن احترام به قبر بزرگان
شواهد خدمت جریان تکفیری به استکبار	۱. منحرف کردن حرکت بیداری اسلامی
	۲. سازش پشتیبانان جریان تکفیر با رژیم صهیونیستی برای جنگ با مسلمان‌ها
	۳. ویران شدن زیرساخت‌های کشورهای اسلامی با تحرکات جریان تکفیری
	۴. مخدوش کردن چهره‌ی اسلام در دنیا
	۵. تنهاگذاشتن محور مقاومت در جنگ پنجاه روزه غزّه
	۶. منحرف کردن شور و حماسه‌ی جوانان مسلمان در سراسر دنیای اسلام
	۷. پشتیبانی تسلیحاتی آمریکا از داعش توسط هواپیماهای ترابری
	۸. ایجاد جنگ شیعه و سنی به جای همکاری با برادران مسلمان
	۹. تبدیل معادله جهاد و مقاومت به تکفیر و ترور فرزندان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-10-18]
[DOR: 20.1001.1.23222980.1399.10.2.5.8]

وظیفه مسلمانان برای مقابله با جریان تکفیری	۱. تشکیل نهضت علمی از سوی علمای مذاهب اسلامی برای ریشه‌کن کردن جریان تکفیری
	۲. تنظیم منشور وحدت اسلامی توسط علما و روشنفکران اسلامی
	۳. روشنگری نسبت به نقش سیاستهای استکباری آمریکا و انگلیس
	۴. ارشاد گروه‌های تکفیری
	۵. اهتمام به قضیّه‌ی فلسطین و قدس شریف و مسئله‌ی مسجدالاقصی
	۶. حفظ اتحاد و دوری از بدبینی بین شیعه و سنی
	۷. ایجاد وحدت بین مسلمانان بر محور وجود مقدس نبی مکرم (صلّی‌الله‌علیه‌وآله)
	۸. افزایش عوامل اقتدار در درون مسلمانان
	۹. بدبین بودن به اسلام مطلوب واشنگتن، لندن و پاریس

-تأثیر عملی کارکرد اجلاس تقریب مذاهب

به نظر نگارنده در کشورهای اسلامی، شاهد فقر و مشکلات اقتصادی هستیم بنابراین نمی‌توان گفت که از لحاظ اقتصادی پیشرفت کرده‌ایم و همچنین با توجه به این‌که از لحاظ علمی در سطح پایین‌تری نسبت به کشورهای اروپایی هستیم نمی‌توانیم اذعان نماییم که از لحاظ علمی نیز پیشرفت کرده‌ایم و ازآنجایی‌که اختلاف در میان فرقه‌ها در جهان اسلام، زیاد است و با توجه به جریانات اخیر سلفی داعش و... در این حوزه هم نمی‌توان گفت که توانسته‌ایم به موفقیت‌هایی برسیم و نمی‌توان با توجه به تعداد اعضای اجلاس تقریب مذاهب و شرکت کشورهای مختلف در همایش‌های اجلاس به‌صورت صد در صدی گفت که اجلاس موفق عمل کرده است ما در اکثر کشورهای اسلامی شاهد جنگ و جدال هستیم و همیشه می‌گوییم که دشمنان تفرقه انداخته‌اند.

سوالاتی همچون اینکه چرا باید همیشه آن‌ها تفرقه بیندازند؟ چرا ما در بین آن‌ها تفرقه نمی‌اندازیم؟ چرا همیشه امریکا مسلط است؟ چرا اسرائیل پول‌دار است؟ همه این مسائل از عمل نکردن خوب اعضای اجلاس تقریب مذاهب است؛ متأسفانه کارکرد اجلاس در حوزه اقتصادی و علمی خیلی ضعیف بوده است و به نظر نگارنده اگر اجلاس در حوزه‌های علمی و اقتصادی بیشتر کار کند بازخورد بهتری را دریافت می‌کند، در مسئله امنیت هم اجلاس تقریب مذاهب خوب عمل‌نکرده است این کشمکش‌ها و جنگ‌ها در کشورهای اسلامی ناظر بر عملکرد ضعیف در این حوزه نیز است اما به نظر نگارنده در ایران، باوجود دشمنان بزرگ و تهدیدهای مختلفی که شاهد آن هستیم، امنیت خوب حفظ شده است و می‌توان گفت که در ایران باوجود کشمکش‌های

[Downloaded from priw.ir on 2026-10-18]
[DOR: 20.1001.1.23222980.1399.10.2.5.8]

زیاد امنیت حفظ شده است از لحاظ دینی نیز اجلاس نتوانسته است کارکرد خاصی داشته باشد حتی در ایران که اگر کارکرد خوبی داشت باز شاهد این‌همه تهاجم فرهنگی نبودیم. در سایر کشورهای اسلامی نیز ما شاهد تهاجم فرهنگی هستیم؛ دلیل کارکرد ضعیف اجلاس در تمام حوزه‌ها این است که: اولاً منظور از انجام واجبات دینی را خوب برای مردم توجیه نمی‌کنند و همین مسائل باعث شده است که کسی روزه و نمازش قطع نمی‌شود ولی اختلاس می‌کند، یا حق مردم را می‌خورد و کلاه‌شرعی نیز برای خودش درست می‌کند و با شرع عملش را موجه جلوه می‌دهد و در واقع از نماز و روزه برای هوای نفس خودش استفاده می‌کند و با این اعمالش باعث می‌شود که مردم از دین‌گریزان شوند اشخاصی که این کار را می‌کنند نه‌تنها باعث اضافه شدن بار گناهشان می‌شوند بلکه گناه دین‌گریزی دیگران هم بر عهده آن‌هاست و متأسفانه از این افراد در ایران نیز زیاد است و همین اشخاص وقتی به مقامی نیز می‌رسند اختلاس‌های زیادی به بار می‌آورند و تمام این‌ها به خاطر عملکرد ضعیف اجلاس تقریب مذاهب است با شعار دادن کار به‌جایی نمی‌رسد باید عملاً ثابت کرد متأسفانه عمل بعضی از اعضای اجلاس تقریب مذاهب فقط در حد شعار است و به خاطر همین در تمام حوزه‌ها شکست‌خورده‌اند.

امام خمینی (ره) شخصی بود که توانست ایران را به پیروزی برساند چون تمام فرمایشات ایشان فقط حرف نبود عمل بود این جمله را از تمام سیاست‌مداران کشورهای اروپایی و ... بپرسیم همین جمله را تائید خواهند نمود ایشان عملاً توانست وحدت و یکپارچگی در بین مردم ایران ایجاد نماید و توانست با تمامی دشمنان داخلی و خارجی بجنگد پیروز میدان شود ایشان حکومت ایران را عوض کرد پس کارکرد ایشان خوب بوده است ولی در حال حاضر ما شاهد فقر و جنگ در کشورهای اسلامی هستیم نمی‌توانیم بگوییم که کارکرد اجلاس خوب بوده است البته منکر این نیستیم که تلاشی نمی‌کنند منتها تلاششان یا بیشتر شعار است و یا خوب تحلیل نکردن مشکلات و مسائل، امام خمینی (ره) سیاستمداری بود که تمام کشورهای دنیا را به تعجب واداشت و حکومت را باوجود تمام دشمنان عوض کرد.

مهم‌ترین راهکارهای اجلاس تقریب مذاهب برای همگرایی

کم‌رنگ کردن اختلافات در فروعات

بیشترین اختلاف در میان جنبش‌ها در جهان اسلام، اختلاف در فروع فقهی و بعضی

[Downloaded from priw.ir on 2026-10-18]
[DOR: 20.1001.1.23222980.1399.10.2.5.8]

مسائل غیراساسی است و علت آن‌هم تعدد سلیقه‌ها و مذاهب در فهم کتاب و سنت و در استنباط مسائلی است که در مورد آن‌ها نصی وجود ندارد. و این باعث شده است که عده‌ای سخت‌گیر و عده‌ای آسان‌گیر باشند باید توجه کنیم که این اختلاف نیکو، علاوه بر اینکه بودنش ضروری است، نسبت به امت اسلامی رحمت و سبب وسعت شریعت اسلام است و دال بر آسان‌گیری خداوند نسبت به امت است؛ زیرا باب اجتهاد را برای مجتهدان باز می‌نماید. شریعت اسلام مجتهد را از اجر اجتهاد حتی اگر به خطا هم برود، محروم ننموده است و معنی وسعت رحمت الهی هم در اینجا همین است. البته این گفته بدان معنا نیست که تمام اقوال و آراء درست و صحیح است، بلکه صواب فقط یکی است، اما همه مجتهدان مأجور و کارشان محمود است (قرضاوی، بی‌تا، صص ۵۱ و ۵۰). از سوی دیگر اختلاف آراء اجتهادی موجب غنی شدن فقه و نمو و وسعت آن می‌شود.

راهکارهای عملی برای تقریب مذاهب

استکبار جهانی با تمام قوا به تفرقه‌افکنی مذهبی و فرقه‌ای متوسل شده‌اند و در کنار تبلیغات روانی و القائات اغواگرانه خود دست به هر کاری می‌زنند تا که وحدت و یکپارچگی مسلمانان را به هم بزنند و آتش تفرقه و جنگ مذهبی را در بین فرقه‌های اسلامی شعله‌ور کنند که در بعضی مواقع به تضعیف ابهت و موقعیت بی‌بدیل مسلمانان در جهان منجر می‌گردد.

راهکارهایی در عرصه بین‌المللی

منادیان این ایده مقدس با اهتمام جدی و خستگی‌ناپذیر سعی در استقرار این وحدت اسلامی در عرصه بین‌المللی هستند تا قدرت یکپارچه امت بزرگ اسلامی در صحنه جهانی جلوه‌گر شود. از طریق راهکارهای زیر

الف) گفتمان علمی و تبادل آراء: مهم‌ترین راهکار جهت هم‌گرایی مسلمانان در عرصه بین‌المللی، گفتمان علمی است، بدین‌صورت که نظریه‌پردازان و عالمان دینی، فرقه‌های اسلامی در کنار هم قرارگرفته، گفتگوهای علمی انجام دهند.

ب) تأکید بر اصول اساسی: تأکید بر قرآن پیامبر، امام، نماز، روزه.

ج) ارائه تعریف صحیح از مقوله تقریب مذاهب اسلامی: تلاش برای ایجاد رویکردی متحد برای مسلمانان در برابر چالش‌ها، آسیب‌ها و ستیزه‌جویی‌ها و خنثی‌سازی توطئه‌های دشمنان است، می‌تواند راه را برای همبستگی بیشتر هموار سازد.

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-10-18]
[DOR: 20.1001.1.23222980.1399.10.2.5.8]

د) بالا بردن سطح آگاهی عمومی درباره آثار تقریب و پیامدهای اختلافات مذهبی: بررسی آثار و برکات تقریب توسط محققان و نویسندگان و بیان نمودن تجارب تلخ اختلاف‌ها می‌تواند راه را برای ساختن ذهنیتی در جهت بی‌فایده بودن تکرار آن مسائل هموار کند.

هـ) توجه به نقاط مشترک و دشمن مشترک:

• وحدت در عقیده که مبتنی بر سه اصل است: توحید، نبوت و معاد. همه مسلمانان جهان به خدای واحد، پیامبر واحد، نماز و روزه واحد و حج واحدی اعتقاد دارند. وجود مقدس نبی مکرم اسلام که توانسته بزرگ‌ترین عامل وحدت در همه ادوار اسلامی باشد و همچنین اهل‌بیت عصمت (ع) که موردقبول و احترام و محبت همه مسلمانان هستند، می‌تواند یکی از پایه‌های وحدت و تقریب بین مسلمانان باشد.

• وحدت در عمل و برنامه و تشکیل صف واحد در مقابل دشمنان مهاجم، توجه به دشمنان مشترکی که اصل اسلام و کشورهای اسلامی و مردم جهان اسلام را نشانه رفته‌اند، یکی از عوامل مهم اتفاق‌نظر و وحدت میان کشورهای اسلامی می‌تواند باشد.

و) برگزاری همایش‌ها و اجلاس‌ها و بهره‌گیری مناسب از آن‌ها: تدوین آثار علمی در قالب کتاب، مجله و روزنامه، زنجیره‌ها و نمایش‌نامه‌ها و نیز برگزاری نشست‌های علمی و تبادل افکار و نظریات در زمینه بیداری اسلامی و در عرصه بین‌المللی است.

ز) صدور فتواهای هم‌گرایی: صدور فتوای مجتهدان فرقه‌های اسلامی نقش بنیادی در تقریب مذاهب دارد

ح) اتخاذ سیاست‌های مشترک: اتخاذ سیاست مشترک توسط کشورهای اسلامی می‌توانند در روابط بین‌المللی و سیاست‌های اقتصادی و تشکیل بازارهای مشترک اقتصادی شکل گیرند.

ط) شناسایی عوامل اختلاف: برای تحقق هدف مقدس تقریب، باید موانع درونی شناسایی و به‌طور دقیق بررسی شوند.

ی) نظریه‌های جهانی‌شدن در راستای اسلام: برای این کار باید ارزش‌های تعریف‌شده در اسلام را تا آنجا که بتواند تمامی جهان اسلام و طوایف درونی آن را پوشش دهد، تعریف کنیم و بر اساس آن‌ها نوعی جهانی‌شدن اسلامی را تبلیغ کنیم.

ک) طرح‌ها، شعارها و نمادهای انسجام‌بخش: پدید آوردن شعارها و نمادهایی است که

فصلنامه علمی-پژوهشی پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-10-18]
[DOR: 20.1001.1.23222980.1399.10.2.5.8]

می‌باید در دستور کار مراکز تبلیغی و رسانه‌ای جهان قرار گیرد.

ل) تأکید و تمرکز بر عرفان و معنویت: تاریخ تمدن اسلامی نشان دهنده این است که دنیای اسلام، هم‌گرایی با تأکید روی عرفان و معنویت بسیار سریع فراهم آورده است.

راهکارهای خاص برای تقریب

در درجه نخست دولت‌های اسلامی، تقریب را به‌عنوان یک اصل مسلم باور کرده و آن را مبنای سیاست‌های عمومی خویش قرار دهند. در طراحی این سیاست مهم‌ترین راهکارها شامل موارد زیر است.

الف) بالا بردن آگاهی دینی و آموزه‌های دینی: اطلاع‌رسانی صحیح مفاهیم قرآنی و سیره پیامبر گرامی اسلام (ص) و ائمه اهل‌بیت (ع)، همچنین ترویج و تبیین مفاهیم و دیدگاه‌های اسلامی درباره واقعیت‌های سیاسی و اجتماعی و برجسته نمودن امتیازات اسلام در مقابل مکاتب وارداتی، می‌تواند یکی از همین راهکارها باشد.

ب) مراعات حقوق اقلیت‌های مذهبی: باید به این امر توجه زیادی شود که بروز تعصبات مذهبی، بیش از آنکه از ناحیه اکثریت باشد که نیازی به آن‌ها ندارد، از ناحیه جامعه اقلیتی است که در میان یک اکثریت زندگی می‌کند و تحت فشار آن‌ها است. و به خاطر این است که هر اقلیتی وقتی خود را در تهدید ببیند، روی مسائل خاص خود تکیه می‌کند و با شدت و حدّت بیشتری به حفظ آن‌ها می‌پردازد. اقلیت باید احساس کند تفاوتی با دیگران ندارد.

ج) جلوگیری و محکومیت کارهای افراطی: ممانعت از کارهای افراطی و محکوم کردن اعمال غیرانسانی افرادی که جزء افراطی‌ها هستند از نشر کتب و نشریات تفرقه‌انگیزی که توسط مستشرقان، وهابی‌ها و ملی‌گرایان و دیگر عوامل نادان و مشکوک دامن زده می‌شود، جلوگیری شود.

راهکارهای فردی

نقش مردم و همراهی آنان در مسئله تقریب مذاهب بر کسی پوشیده نیست که به مواردی از آن اشاره می‌کنیم.

الف) پایه‌های فکری در فرهنگ اختلاف: اختلافاتی که سبب آن‌ها مسائل فکری است مانند اختلاف در فروع شریعت و یا یک مسئله عملی باشد، مانند اختلاف در مواضع سیاسی. برای جلوگیری از دام تفرقه و جدایی باید در مقابله با این اختلافات به موارد زیر توجه شود.

فصلنامه علمی-پژوهشی پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-10-18]
[DOR: 20.1001.1.23222980.1399.10.2.5.8]

• پرهیز از افراط‌وتفریط.
• توجه به مشکلات مهم مسلمانان.
• سخت‌گیری نکردن و انکار در مسائل اجتهادی.
• مهم برشمردن کار و خدمات فرهنگی و اجتماعی
• جلوگیری از نسبت‌های ناروا به یکدیگر.
• شناخت کافی از دشمن
• اهتمام به اصول و کلیات به جای پرداختن به فروع و جزئیات.
• مهم برشمردن فرایض و واجبات
• اولویت دادن به موارد اتحاد و وفاق آمیز به جای مشغول شدن به امور اختلاف و نزاع برانگیز.
• توجه بیشتر به معنی و ماهیت کردار به جای اهتمام بیش‌ازحد به شکل و ظاهر رفتار.
• اولویت دادن به کیفیت، به جای توجه بیش‌ازحد به کمیت.
• واگذاری حساب‌وکتاب به خداوند متعال و تسلیم مطلق به اراده خداوند متعال در محاسبه و رسیدگی به حساب‌وکتاب خلایق در آن جهان.

ب) پایه‌های اخلاقی در فرهنگ اختلاف: اختلافاتی که ریشه اخلاقی دارند، ناشی از رذایل اخلاقی هستند که از نظر روان‌شناسان در ردیف مهلکات قرار می‌گیرند و بر هر مسلمانی لازم است که با نفس خود مبارزه کند تا از دام نفس و شیطان رها شود و با جدیت چنان به پرورش روح خود بپردازد که آنچه را که ضد روح پاک او است، از بین ببرد؛ زیرا اختلافاتی که از این رذایل اخلاقی سرچشمه می‌گیرد، ناپسند بوده و در دایره تفرق مذموم قرار می‌گیرد. مهم‌ترین راهکارهای رفع این اختلاف عبارت است از:
• پرهیز از حب غلبه در مجادله و مجادله به روش احسن.
• دوری از سخت‌گیری و ایجاد نفرت و اهتمام به آسان‌گیری و تعمیق الفت.
• اغماض و گذشت از یکدیگر در مسائل اختلافی.
• تعاون و همکاری در مسائل مورد اتفاق.
• توجه به کار و فداکاری به جای پرداختن به مباحثات ذهنی.
• داشتن اخلاص و عدم پیروی از هوا و هوس.

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-10-18]
[DOR: 20.1001.1.23222980.1399.10.2.5.8]

• پرهیز از احساسات و عکس‌العمل گرایی و اهتمام به تفکر و برنامه‌ریزی.
• دوری از تعصب و تندروی در مورد دیگران و توجه به تحمل و کنار آمدن با آنان.
• رویگردانی از تحریک احساسات و اولویت دادن به تعلیم و تربیت.
• دوری از تکبر و انانیت و التزام به تواضع و اخوت.
• روی آوردن به عمل و برنامه‌ریزی برای حال و آینده به جای افتخار بیش‌ازحد به گذشته.
• گریز از اختلافات نزاع برانگیز و توجه به انتقادات سازنده و صادقانه و الفت آمیز.
• محبت با اهل ایمان و جهاد همه‌جانبه و قاطعیت علیه دشمنان.
• پرهیز از جریحه‌دار کردن عواطف مخالفان.
• حسن ظن به دیگران.

کاوشی در اصول اساسی

لازمه جدایی‌ناپذیر مسلمان بودن این است که خود را در سرنوشت با همه مسلمانان جهان سهیم، شریک و یکی بدانی (سهیم بودن کم است؛ بلکه باید یکی بدانی). یک مسلمان به آن اندازه پیرو واقعی اسلام است که زندگی‌اش نمایشگر این به‌هم‌پیوستگی با سرنوشت مسلمانان دیگر جهان باشد. کسانی که به هر عنوان می‌کوشند این به‌هم‌پیوستگی در سرنوشت را متزلزل کنند، منحرفان از اسلام هستند، هرچند به‌سوی کعبه به نماز بایستند، پیامبر و امامانش را قبول داریم در این روزها به نام نامی بضعه الرسول، فاطمه زهرا (سلام‌الله علیها) در میان ما مجالس سوگواری، یادبود و تذکر تشکیل می‌شود. مگر نه این است که این بانوی بزرگوار از روش، شیوه و رفتار عده‌ای از صحابه پیغمبر دلی افسرده و پرخون داشت؟ مگر نه این است که دخت بزرگوار پیغمبر از آن مقدمان صحابه پدر بزرگوارش ناراضی بود و ناراضی از دنیا رفت؟ وقتی‌که به شوهر بزرگوارش علی (علیه‌السلام) گله کرد و گفت: «این‌چنین بر من ستم می‌رود و تو اقدام نمی‌کنی؟» در همان هنگام صدای اذان بلال بلند شد که می‌گفت: «الله‌اکبر، اشهد ان لا اله الاّ الله و اشهد ان محمد رسول‌الله.» در این حال شوی بزرگوارش به او فرمود: «فاطمه جان! کدام‌یک را مقدم می‌داری؟ جلوگیری از ستم بر خود یا حفظ این اذان؟» گفت: «حفظ این اذان را مقدم می‌دارم.» گفت: «پس اعلام می‌کنم اگر قرار است این اذان حفظ شود، باید شکیبا و بردبار باشی.» منظور حضرت علی (علیه‌السلام) چه بود؟ یعنی فقط اذان بر سر

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-10-18]
[DOR: 20.1001.1.23222980.1399.10.2.5.8]

منارهها بگویند؟ یعنی آیا نظر مولا علی (علیه‌السلام) و همسر بزرگوارش این‌قدر پایین بود که مسلمان‌ها فقط اذان بگویند، هیچ‌چیزشان با پیروی از رسول خدا (ص) هماهنگ نباشد، اما دل‌خوش باشند که اذان گفته می‌شود؟ یعنی علی (علیه‌السلام) و فاطمه (سلام‌الله علیها) دلشان می‌خواست فقط نام محمد رسول‌الله (صلّی الله علیه وآله وسلّم) بر سر منارهها باشد؟ هرگز! اگر از همه‌چیز فقط اسمش باشد، از اسم بی‌مسما کاری نیست.

این همان است که قرآن با آن مبارزه کرد. این همان است که در عصر پیغمبر یهود و نصارا می‌گفتند: «وَ قَالُواْ کونُواْ هُودا أَوْ نَصَارَی تَهْتَدُواْ» (بقره ۱۳۵) (گفتند: یهودی یا مسیحی باشید تا هدایت یابید) هر کس یهودی یا مسیحی باشد، او در راه خداست! «وَ قَالُواْ لَن یدْخُلَ الْجَنَّه إِلَّا مَن کانَ هُودا أَوْ نَصَارَی» (و گفتند: هرگز کسی به بهشت درنیاید، مگر آنکه یهودی یا ترسا باشد.) این درست نیست قرآن پاسخ می‌دهد: «هرگز چنین نیست: «بَلَی مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ» (بقره ۱۱۲) آن‌کس که تسلیم خدا و باایمان باشد و به آنچه ایمانش اقتضا می‌کند عمل کند، به بهشت می‌رود؛ می‌خواهد نامش یهودی، مسیحی یا مسلمان باشد.

آنچه قرآن و آنچه سنت و عترت همواره بر آن تکیه کرده این است که قرار نیست فقط اسم بماند، بلکه باید مسما بماند. بنابراین آنچه مولا علی (علیه‌السلام) به زهرا (سلام‌الله علیها) فرمود که زهرا جان اگر قرار باشد قدمی در راه دفع ستم از تو بردارم اذان از بین خواهد رفت، نه فقط ظاهر اذان، بلکه از بین رفتن امتی به نام امت اسلام بود. وقتی امروز ما به یاد زهرا (سلام‌الله علیها) جلسه تذکر تشکیل می‌دهیم تا به آستان مقدس حضرتش ادای احترام و ارادت و اخلاص کنیم، به کدام زهراست؟ زهرایی که در زمان زندگی‌اش همه‌چیز را تحمل می‌کرد تا مبادا به هم‌پیوستگی اجتماعی، عملی، سیاسی و وحدت تضامنی و سرنوشت امت اسلامی آسیب ببینند.

آیا امروز جایز است که به‌عنوان اظهار اخلاص به چنین بانویی، از وحدت سرنوشت اسلامی چشم بپوشیم و بگوییم و بکنیم آنچه به این وحدت آسیب می‌رساند؟ هرگز. شیعه علی (علیه‌السلام) کسی است که دنباله‌رو علی باشد، نه کسی که علی علی بگوید اما عملش متخلف از عمل علی (علیه‌السلام) باشد دوستداران و محبان فاطمه (سلام الله علیها) کسانی هستند که آنچه به خاطر آن فاطمه خون دل خورد تا از دنیا رفت را فدای زهرا زهرا گفتن نکنند. زهرا زهرا گفتنی که فقط برای این باشد که بنشینیم در غمِ زهرا بگرییم و سوگوار باشیم

[Downloaded from priw.ir on 2026-10-18]
[DOR: 20.1001.1.23222980.1399.10.2.5.8]

اما با عملمان قلب زهرا (سلام الله علیها) را جریحه‌دار کنیم، گمان نمی‌کنم در هیچ قاموسی و در هیچ جامعه‌ای بتواند دوستی زهرا باشد هرچند بهای این ارادتمندی و احترام، از بین بردن چیزی باشد که خود زهرا (سلام‌الله علیها) به خاطر آن خون‌دل خورد پس تأکید بر اصول اساسی خوب است منتها باید به همه مسلمانان اصل تأکید گفته شود.

[Downloaded from priw.ir on 2026-10-18]
[DOR: 20.1001.1.23222980.1399.10.2.5.8]

-منابع

-قرآن‌کریم

-ابن منظور، لسان العرب(۱۴۱۶ ق)، تصحیح: امید عبدال وفا و محمد صادق العبیری، دار احیا الثرات العربی، موسسه تاریخ الاسلامی، ط ۱، بیروت .

-حسینی دانشیار، محمد؛ محمودی، علی (۱۳۹۶). ریشه‌های پیدایش و رشد جریان‌های تکفیری در آسیای جنوب غربی، فصلنامه پژوهشهای سیاسی جهان اسلام، سال پنجم، شماره دوم، تابستان .

-حسینی، محمد رسول(۱۳۸۸)، وحدت اسلامی، مبانی عرصه‌ها و موانع و راهکارها، چاپ اول.

-خلیلی دهدزی، افشین و فریدون کیانی قلعه سردی(۱۳۹۴)، وحدت و اتحاد دربین مسلمانان از دیدگاه قرآن و اسلام، سومین اجلاس ملی توسعه پایدار در علوم تربیتی و روانشناسی، مطالعات اجتماعی و فرهنگی، تهران تحقیقات اسلامی سروش مرتضوی، مرکز راهکارهای دستیابی به توسعه پایدار، https://www. civilica.com/Paper-EPSCONF03-EPSCONF03_057.html

-دهخدا، علی اکبر(۱۳۴۵) ، لغت نامه دهخدا، زیر نظر دکتر معین، تهران، دانشگاه تهران.

-ظهیری، شعله(۱۳۹۲)، تقریب عملی مذاهب اسلامی، ضرورت‌ها و راهکارها، دوره دوم، شماره پنجم، زمستان.

- شعرانی، عبدالوهاب(۱۳۰۵) الیواقیت و الجواهر، جزء دوم، مبحث ۵۸، بی تا.

- سلیم، عبدالمجید(۱۳۵۷)، همبستگی مذاهب اسلامی، ترجمه بی آزار شیرازی، امیر کبیر، تهران.

-شکری مقدم، اصغر(۱۳۹۴)، حسینی، مطهره؛ چادله، امیر، غلامی، عامر، چالش‌های انسجام ملی جمهوری اسلامی ایران: مطالعه موردی قوم بلوچ، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد آستارا.

-موثقی، سید احمد(۱۳۷۰)، استرانزی وحدت در اندیشه سیاسی اسلام، مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، چ ۱، قم.

-تسخیری، محمدعلی(۱۳۸۶)، «اجلاس مطبوعاتی»، در: «گزارشی از برگزاری بیستمین اجلاس بین‌المللی وحدت اسلامی»، مجله فروغ وحدت، شماره ۷، بهار .

-فرزندی، عباسعلی(۱۳۹۱)، وحدت و انسجام اسلامی از منظر مقام معظم رهبری (مدظله) (سیاست‌هاو راه‌کارها)، دوره اول، پیش شماره اول، بهار.

DOI: ۱۰.۲۱۸۵۹/priw-۱۰۰۲۰۶

به این مقاله این‌گونه ارجاع دهید:

کاظمی مومن سرائی، ابراهیم؛ بخشایش اردستانی، احمد؛ صفاوردی، سوسن؛ درویش پور، حجت اله (۱۳۹۹)، «تأثیر مجمع تقریب مذاهب‌اسلامی در وحدت و انسجام کشورهای‌اسلامی» فصلنامهٔ پژوهشهای سیاسی جهان اسلام، س ۱۰، ش ۲، تابستان ۹۹، صص ۱۶۶- ۱۳۷.

[Downloaded from priw.ir on 2026-10-18]

[DOR: 20.1001.1.23222980.1399.10.2.5.8]